

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۸/۰۵

ارتقای خلاقیت کودکان در محیط های آموزشی از دیدگاه روانشناسی محیط

محبوبه موسوی^۱، امید رهایی^۲

۱ - دانشجوی کارشناسی ارشد معماری.

۲ - دکترای معماری، استادیار دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی.

Email : o.rahaei@sru.ac.ir

چکیده

امروزه در اکثر مناطق شهری کشور، محیطهای آموزشی کودکان نظیر مهدکودکها، عمدتاً ساختمان هایی بی رنگ، یکنواخت و صرفاً عملکرد گرا و تغییر کاربری یافته هستند. در بسیاری موارد صرفاً استفاده از رنگهای شاد در فضاهای های تغییر کاربری یافته، تنها ابزار تبدیل فضاهاست که عمدتاً نمی تواند فضایی مناسب برای رشد خلاقیت کودکان ایجاد نماید. بلکه آن فضا باید متناسب با سن، سلیقه و شرایط جسمی و روحی استفاده کنندگانش باشد. در این پژوهش تلاش بر این است تا خصوصیات فضایی که بتواند باعث رشد خلاقیت کودکان شود، بررسی گردد. روش تحقیق در این پژوهش، روشی تفسیری بوده و به شیوه کتابخانه ای و مطالعه اسناد، اقدام به گردآوری داده ها و تفسیر آنها شده است. نتایج نشان میدهد که فضاهای آموزشی کودکان باید پویا و انعطاف پذیر بوده و تنوع رنگی و فضایی داشته باشند. در خاتمه نیز پیشنهادهای در زمینه بهبود کیفی فضاهای آموزشی کودکان به منظور ارتقای خلاقیت آنها داده شده است.

کلمات کلیدی: خلاقیت، کودکان، محیط های آموزشی، روانشناسی محیط

۱- مقدمه

خلاقیت به عنوان عنصری نهادینه در وجود آدمی از بدو پیدایش وجود داشته و نیاز به شکوفایی دارد. (سرداری ممقانی و همکاران، ۱۳۹۲). خلاقیت در طول تاریخ نیز همواره ستوده شده است. خلق اسطوره ها در گروه های مذهبی و فرهنگی و نقاشی های ما قبل تاریخ در غارها نمایانگر این میل انسان به خلاق بودن است. (قایمی، ۱۳۹۲)

خلاقیت می تواند خلق اشکال با صورت های جدید از ایده ها و تولیدات کهنه باشد، در این صورت عمدتاً فکرهای ایده های گذشته اساس خلاقیت های تازه است. یک متفکر خلاق، ایده های جدید بوجود نمی آورد، بلکه قدرت تداعی ایده ها در او و ترکیب آنها باعث خلاقیت می گردد. (قایمی، ۱۳۹۲) گروهی نیز معتقدند با وجود پیچیدگی خلاقیت، برای ارزیابی آن می توان آن را در چهار کیفیت تقسیم بندی کرد.

• این چهار دسته عبارتند از:

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

الف- شخص خلاق: کلیه عوامل مربوط به شخصیت فرد خلاق و ویژگی های شخصیتی او را در بر می گیرد.
ب- فرآیند خلاقیت: شامل مراحل مختلف از ادراک تا خلق اثر هنری می باشد.
ج- محصول خلاقیت: کیفیت اثری است که در نتیجه فرآیند خلاقیت به دست می آید.
د- محیط: شامل عوامل محیطی است که بر روند خلاقیت تأثیر مثبت دارد.
البته هوش، استعدادهای ذاتی، ویژگی های فردی، روابط جاری در خانواده، نظام آموزشی و مانند آن نیز در روند خلاقیت موثر است و نمی توان مطمئن بود که تنها تغییرات محیط فیزیکی (فضای معماری) در روند خلاقیت کودک تأثیرگذار بوده است. (نقره کار و همکاران، ۱۳۸۸)
خلاقیت ارتباط مستقیمی با قوه تخیل یا توانایی تصویرسازی ذهنی دارد. این توانایی عبارت است از فرآیند تشکیل تصاویرهایی از پدیده های ادراک شده در ذهن، و خلاقیت عبارت است از فرآیند یافتن ارائه ی راه های جدید برای انجام دادن بهتر کارها و ارائه فکرها و طرح های نوین برای تولیدات و خدمات جدید استمرار آن پس از غیبت آن پدیده ها. (محمدی، ۱۳۸۴)

۲- ویژگی افراد خلاق

خلاقیت در نوع انسان استعدادی است عمومی مثل هوش و حافظه، لذا هرکس کم و بیش خلاق است. این استعداد طبیعی بر حسب محیط و شرایط کم یا زیاد می شود. خلاق ترین افراد کسانی هستند که قادرند بیشترین راه حل مناسب را مطرح کنند تا مساله مورد نظر را تحلیل نمایند. تورنس ویژگی های شخصی افراد خلاق را استقلال اندیشه و دلبستگی به کار مورد علاقه خود برشمرده است، افرادی که نسبت به اطلاعات مستقیم و داده هایی که در اختیار همه ما قرار دارد، به شیوه ای جدید برخورد می کنند. از نظر گیلفورد نیز، افراد خلاق انعطاف پذیرند، کلمات و افکار را به راحتی پیدا می کنند و سیالی استعداد تولید ایده های فراوان دارند و ابتکار نشان می دهند .

استیز نیز عوامل زیر را برای افراد خلاق بیان داشته است:

- ۱- سلامت روانی و ادراکی : توانایی ایجاد تعداد زیادی ایده به طور سریع
 - ۲- انعطاف پذیری ادراک : توانایی دست کشیدن از یک قاعده و چارچوب ذهنی
 - ۳- ابتکار : توانایی در ایجاد و ارائه پیشنهاد های جدید
 - ۴- ترجیح دادن پیچیدگی نسبت به سادگی : توجه کردن و در نظر گرفتن چالش های جدید مسائل پیچیده
 - ۵- استقلال رأی و داوری : متفاوت بودن از دیگران در ارائه نظرات و اندیشه های نو
- جورج اف نلر در کتاب هنر و علم خلاقیت برای خلاقیت مراحل چهارگانه ی آمادگی، نهفتگی، اشراق و اثبات را ذکر کرده است. از این دید، افراد خلاق ابتدا با مسئله یا یک فرصت آشنا شده و سپس از طریق جمع آوری اطلاعات با مسئله یا فرصت مورد نظر درگیر می شوند. در مرحله بعد، افراد خلاق روی مسئله تمرکز می کنند. در این مرحله فعالیت ملموسی مشاهده نمی شود و فرد سعی در نظم دادن تفکرات، اندیشه ها، تجارب و زمینه های قبلی خود جهت نیل به یک ایده دارد. درگیری ذهنی عمیق فرد (خودآگاه و ناخودآگاه) فراهم کردن فرصت (جهت تفکر بر مسئله) منجر به خلق و ظهور ایده های جدید و بدیع می شود. در نهایت فرد خلاق در صدد برمی آید صلاحیت و پتانسیل ایده خویش را به اثبات برساند.
بطور کلی ویژگی های افراد خلاق به صورت جدول زیر دسته بندی شده است:

جدول ۱. ویژگی های افراد خلاق

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

خصوصیات اجتماعی	خصوصیات عاطفی	خصوصیات ذهنی
پیش قدمی در قبول و رویارویی با مسائل مسئولیت پذیری و توانایی سازمان دادن به فعالیتهای گوناگون قدرت جلب حس اعتماد و اطمینان دیگران	آرامش و آسودگی خیال شوخ طبعی علاقه به سادگی و بی تکلفی در نوع لباس و جنبه های گوناگون زندگی دلگرمی و امید به آینده توانایی برقراری ارتباط عمیق و صمیمانه با دیگران اعتماد به نفس و احترام به خود شهامت	کنجکاوی دادن ایده های زیاد درباره یک مسئله ارائه ایده های غیر عادی توجه جدی به جزئیات دقت و حساسیت نسبت به محیط به خصوص به نکاتی که در نظر دیگران عادی به شمار میروند روحیه انتقادی علاقه وافر به آزمایش کردن و تجربه نگرش مثبت نسبت به نوآفرینی

۳- محیط و خلاقیت در کودکان

کار و گفتاری را خلاق می گویند که حداقل دو شرط را دارا باشند:

- ۱- تازگی: اساساً با کارهایی که کودک قبلاً انجام داده و تمام چیزهایی که قبلاً دیده یا شنیده است متفاوت باشد.
 - ۲- متناسب بودن: صحیح بودن و در جهت رسیدن به یک هدف مفید باشد و به طریقی برای کودک جذاب و معنی دار باشد.
- ویژگی های یک محیط انگیزه بخش خلاق از دیدگاه کلارک مطابق زیر میباشد:

- محیط باید غنی و متنوع باشد.
 - از مواد و روش هایی استفاده کنید که متناسب با رشد و سن و سال بچه ها باشد .
 - هدف های برنامه خلاق رادر نظر بگیرید و از انجام دادن کاری به خاطر بزرگترها اجتناب کنید .
 - دقت کنید که محیط و مواد درون آن دوستانه باشند و به کودکان آسیب نرسانند .
 - مخالفت کودکان را بدون هر گونه حرکت خصمانه بپذیرید به طوری که آن ها بتوانند آزادانه شرایط خلاق تر را فراهم آورند.
 - از میزان اضطراب در کلاس درس بکاهید .
 - مجموعه نگر باشید و به جمیع جهات توجه کنید .
 - به هنگام انتخاب مواد به جنبه های مختلف رشد توجه داشته باشید.
 - با بچه ها به احترام رفتار کنید و به آنها امکان بدهید که دنیایشان را سیاحت کنند .
 - فضایی برای آنها در نظر بگیرید که بتوانند از کتاب موسیقی و تصویر برخوردار باشند .
 - به آراء و نظرات بچه ها احترام بگذارند .
 - به خلوت کودک احترام بگذارید .
 - به کارهای غیرمعمول کودک بها دهید.
 - اجازه بدهید بچه ها از اشتباهاتشان درس بیاموزند.
 - تا حد امکان در کار بچه ها کمتر دخالت کنید.
 - فعالیتهای خود ابرار گرانه را انتخاب کنید، به جریان و فرآیند کار و نه به نتیجه آن توجه کنید.
- راجرز وجود شرایطی را برای پرورش خلاقیت ضروری میدانند. وی آن ها را تحت "شرایط درونی آفرینندگی" به شرح زیر بیان کرده است:

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۱- ایمنی روانشناختی

این مرحله را می توان به سه فرآیند به هم پیوسته تقسیم کرد:

الف) پذیرش فرد به عنوان ارزش نامشروط: وقتی با فردی به گونه ای رفتار نماییم که نشان دهیم او در حقوق خود و در آشکار ساختن خویش ارزش دارد، صرف نظر از اینکه شرایط فعلی یا رفتار او چگونه است، در حال پرورش آفرینندگی هستیم.

ب) فراهم آوردن فضایی که در آن ارزشیابی بیرونی وجود ندارد: هنگامی که داوری های ما در خودمان بر معیارهای بیرونی نباشد، ما داریم به پرورش آفرینندگی می پردازیم. جایی که فرد خود را در فضایی می بیند که در آن مورد ارزشیابی قرار نمی گیرد و توسط معیارهای بیرونی اندازه گیری نمی شود. چنین فضایی بی اندازه آزاد کننده فراهم کننده خلاقیت است.

ج) فهم همدلانه: فهم همدلانه همراه با دو مورد ذکر شده، غایت ایمنی روانی را فراهم می آورد و این شالوده ای برای پرورش آفرینندگی است. (شعاع کاظمی، ۱۳۸۴)

۲- آزادی روانشناختی

هنگامی که به فردی اجازه کامل آشکارسازی نمادین را می دهیم آفرینندگی پرورش می یابد. آزادی روانشناختی به فرد امکان می دهد تا درباره ژرف ترین بخش خویشتن خود بیندیشد، احساس کند و همان باشد. این امر ادراک های مفاهیم معانی را که در بخشی از آفرینندگی به شمار می روند پرورش می دهد. برخی دیگر از روش های پرورش خلاقیت عبارتند از: بازی های فکری، حل معما و جدول، سرگرمی ها و هنرهای زیبا، نویسندگی به عنوان یک تمرین خلاقیت، تمرین در حل خلاق مسائل و مطالعه. چنان که بیکن فیلسوف نویسنده انگلیسی قرن اظهار داشته است، مطالعه، انسان را کامل قدرت تصور را تغذیه می کند، لیکن برای آنکه از مطالعه حداکثر استفاده را ببریم باید مطالب مناسبی برای مطالعه انتخاب کنیم. (شعاع کاظمی، ۱۳۸۴).

۴- نشانه های خلاقیت در کودکان عبارتند از:

- شور نشاط مشغولیت های شدید جسمانی
- استفاده از قیاس در صحبت
- تمایل به داشتن چالش با بزرگترها
- عادت واری کردن منابع مختلف
- نگاه کردن با دقت به اشیاء
- اشتیاق صحبت درباره کشفیات با دیگران
- ادامه انجام برنامه بعد از تمام شدن وقت
- پی بردن به روابط در چیزهایی که به ظاهر با هم بی ارتباطند
- فکر کردن به مسائل
- کنجکاوی زیاد برای سر درآوردن از امور
- استفاده از اکتشاف یا یک تجربه
- بروز هیجان در صدا در اثر یک اکتشاف
- عادت به سوال آزمون نتایج
- صداقت میل شدید به اطلاع یافتن از امور - عمل مستقل
- جسارت در گفتار - دقت نظر - طرح سوال - میل به اطلاع یابی و کشف احتمالات - یادگیری به ابتکار خود. (محمدی، ۱۳۸۴)

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

با بررسی آراء دانشمندان چنین استنباط می شود که خلاقیت چون دیگر استعدادهای بشر تا حدود زیادی اکتسابی است و رشد آن محتاج شرایط طی مراحل آموزش پرورش ویژه است و در صورت پدید آمدن شرایط مناسب، امکان پرورش خلاقیت در بسیاری از افراد فراهم می شود. (مظفر و همکاران، ۱۳۸۶) کودک در مورد محیط خود به طور طبیعی کنجکاو است و در این دوران از محیط تاثیر بیش تری می گیرد. (قویدل، ۱۳۹۰) و محیط اطراف یکی از این عواملی است که با تاثیرگذاری بالای خود موجب بوجود آمدن شرایطی مطلوب برای افزایش خلاقیت کودک می گردند. (سرداری ممقانی و همکاران، ۱۳۹۲)

۵- ویژگی های مؤثر بر خلاقیت کودک

محیط به صورت های مختلفی بر کودک و شخصیت او و بر افزایش خلاقیت او تأثیر می گذارد. گفته می شود از طریق اثر متقابل با محیط فیزیکی و اجتماعی، کودکان دانش و فهمیدن را می آموزند (Tai, 2006). همچنین برای این دوران ویژگی هایی ذکر می شود که با تحریک و اثرگذاری بر روی آن می توان خلاقیت را در کودک افزایش داد :

- **تخیل:** یکی از این ویژگی ها قدرت تخیل کودک است، گفته می شود که تخیل کودک اساس خلاقیت اوست. کودکان قدرت تخیل شگفت انگیزی دارند که در سن ۴-۷ سالگی به اوج خود رسیده و با استفاده از چنین قوه تخیلی قادرند واقعیت ها را مطابق آنچه در درونشان است تغییر دهند. این تغییر واقعیت ها می تواند برای کودک خوشایند یا هولناک باشد. در صورت خوش آیند بودن سهم بزرگی را در رشد خلاقیت کودک دارد (احمدی، ۱۳۸۲). در الگوی بوهم دو فعالیت ذهن که با هم مرتبط و از هم متأثر هستند، موردنظر قرار می گیرند: بصیرت (بینش) تخیلی و تعلق، پندار (توهم) تخیلی و تعلق. در جریان بینش تخیلی، فرد گویا قادر به دریافت نقش ها و تصاویری با جوهره بدیع و خلاقانه می شود (بوهم، ۱۳۸۱).

- **کنجکاوی:** کنجکاوی که از محرک های مهم در امر یادگیری است (ایزدپناه جهرمی، ۱۳۸۳). دیگر خصوصیتی است که با تحریک آن می توان خلاقیت را در فرد تقویت کرد. این ویژگی باعث می شود، کودک در جهت کشف و شناخت گام بردارد و قوه تخیل او تحریک شود. در رویکرد شناختی گفته می شود: کشف و شناخت موجب می شود که کودک به خود اعتماد به نفس پیدا کند و به جهش های شهودی خلاق دست یابد (یوسفی، ۱۳۸۹) همچنین نظریه پردازان بر این باورند که مشکلات محیط- رفتاری بر اثر کم تحریکی یا کمبود محرک است. مطالعات درباره محرومیت از تحریکات حسی نشان می دهد که محروم کردن افراد از تحریکات حسی موجب اضطراب شدید و ناهنجاری های روانی می شود. (Zubek, 1969) برخی نظریه پردازان هم پیشنهاد می دهند گاهی اوقات محیط باید پیچیده و تحریک کننده باشد و هیجان را بازآفرینی کند و به افراد احساس کشف کردن محیط را بدهد. (Bell, et al, 2001) بنابراین «پیچیدگی» و «تحریک کنندگی» محیط های ساخته شده از جمله خصوصیات مؤثر بر خلاقیت کودک هستند.

- **پیچیدگی:** بسیاری از مردم پیچیدگی را قرار گرفتن نامنظم اجزا متنوع تعریف می کنند. درحالی که دو نوع مجزا از تعریف پیچیدگی وجود دارد: "سازمان دهی شده (منظم)" و "غیر سازمان دهی شده (نامنظم)". به عنوان مثال فرم های بیولوژیکی بسیار پیچیده هستند و در عین حال سازمان دهی شده و منظم هستند (Salingeros & Mehaffy, 2006).

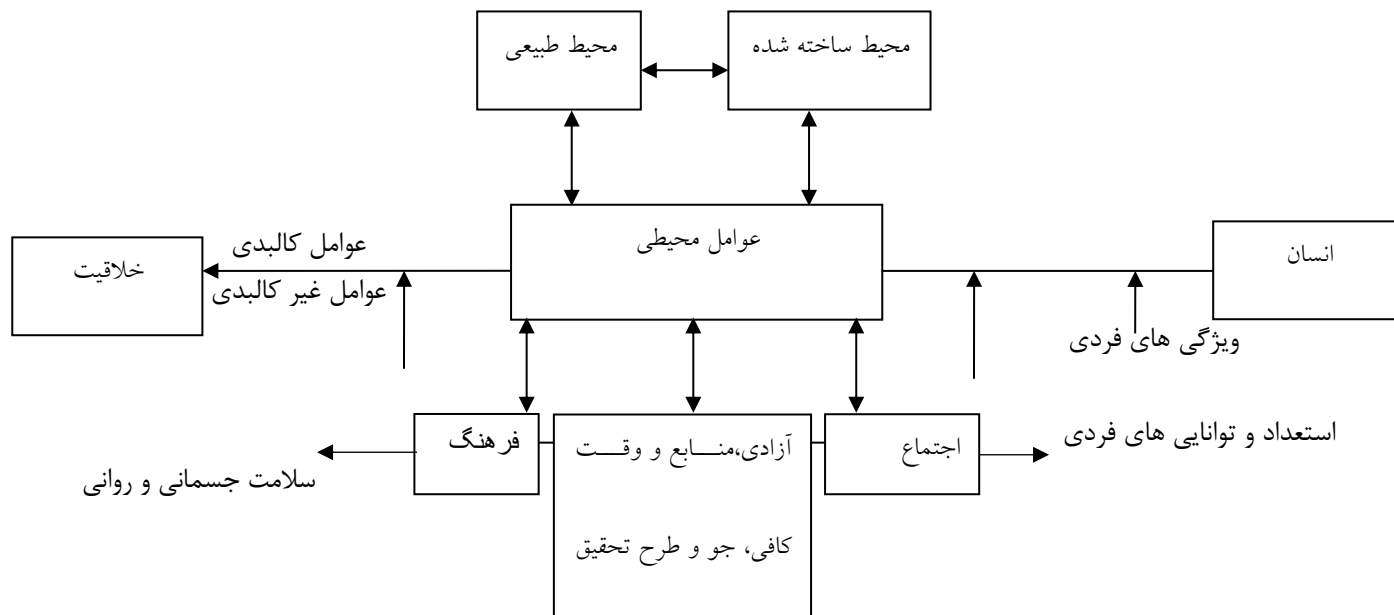
- **تحریک کنندگی:** تحریک نیز زمانی رخ می دهد که میزان اطلاعات موجود در یک محیط، از ظرفیت پذیرش و درک انسان فراتر شود. تحقیقات نشان می دهد انسان ها قادرند به طرز مطلوبی با سطوح متوسط و میانه تحریک کنار بیایند. همان گونه که تحریک بیش از حد باعث اختلال در عملکرد می شود، عدم تحریک و انگیزه ناکافی نیز ممکن است "ارگانیزم عملی انسان" را از تطبیق موفقیت آمیز با چالش های محیطی محروم سازد (Kaplan & Kaplan, 1982). سطح تحریکی که یک فرد در انسان به وجود

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

می آورد، با ویژگی های فضاهای داخلی ارتباط مستقیم دارد. این ویژگی ها به طور عمده باعث تحریک حواس انسان از جمله حس بینایی و شنوایی می شوند. از دیدگاه برخی روان شناسان محیط، متغیرهای گوناگونی از جمله "الگوهای نامربوط فضایی در یک فضا"^۱، "پیچیدگی و رمزآمیز بودن فضا"^۲، "تراکم زیاد الگوهای فضایی"، "نور موجود در فضا"، "میزان گرما و رطوبت"، "شکل و فرم فضا"^۳، "عدم امکان جهت یابی مناسب در یک فضای داخلی"، "ازدحام"، "ویژگی های سمعی و بصری انواع عناصر موجود در فضا"، "شدت تنوع و تغییر ناگهانی در فضا"، در افزایش میزان تحریک مؤثرند. (Aiello, 1981. Baum & Paulus, 1987. Evans & McCoy, 1998). منظور از تنوع و تغییر ناگهانی در فضا، قرار گرفتن محرکی جدید در کنار سایر محرک هاست یا اینکه گستره وسیعی از محرک ها به یکباره در اختیار فرد قرار گیرد. ایجاد فضای باز در کنار فضاهای بسته داخلی، استفاده از عناصر متحرک در جداره ها و کف، استفاده از فرم های جدید، ایجاد اختلاف سطح در فضا، گشودگی در دیوار و ایجاد دید به فضاهای دیگر، ایجاد تضاد در رنگ آمیزی و نورپردازی (فضای تاریک در کنار فضاهای روشن و بالعکس) و استفاده از مصالح با بافت های متفاوت نمونه هایی از ایجاد تنوع و تغییر ناگهانی در فضا است. از طرفی، تحقیقات انجام شده برای به چالش کشیدن قدرت خیال پردازی کودک نشان می دهد که "عناصر محرک طبیعی" و "انعطاف پذیری عملکردها"، کنجکاو و انگیزش کودک برای بازی و مشارکت در کار گروهی را افزایش داده و زمینه را برای خیال پردازی او فراهم می کند. بنابراین استفاده از فرم هایی که انعطاف پذیر بوده و به گونه ای باشند که کنجکاو را در کودک افزایش دهند می توانند باعث افزایش خلاقیت کودک شوند. (نقره کار، ۱۳۸۸)

نمودار ۱. تأثیر عوامل مختلف بر خلاقیت فرد. مأخذ: (برگرفته از پژوهش های آمابیل در خصوص عوامل محیطی مؤثر بر خلاقیت)

جدول ۲. ارتباط عناصر اصلی در فرایند خلاقیت با عوامل محیطی مؤثر بر خلاقیت. مأخذ: نگارندگان.

¹ Complex or Incoherent patterns

² Complexity and Novelty

³ Room shape

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

منبع	توضیحات	عوامل محیطی مؤثر بر خلاقیت		عناصر اصلی در فرایند خلاقیت
		کالبدی (محیط مصنوع و محیط طبیعی)	غیر کالبدی (اجتماع، فرهنگ، جو مناسب و...)	
Rothstein (1990) Torrance (1962)	- با طراحی مناسب فضاها و محیط کالبدی در جهت آموزش و تمرین افراد در زمینه مورد نظر، می توان مهارت در هر زمین های را در فرد به وجود آورد.	*	-	مهارت کافی
Amabile (1988) Woodman & schoenfeldt (1993)	- محیط کالبدی اگر به درستی طراحی شود، می تواند استعداد و اندیشه خلاق را در فرد بیدار کرده و به شکوفایی آن بیانجامد. - اجتماع، فرهنگ و سایر عوامل محیطی غیر کالبدی می توانند اندیشه خلاق را در فرد به وجود آورده و موجب شکوفایی استعداد های درونی او شوند.	*	*	استعداد و اندیشه خلاق
Hennessey & Amabile (1989) Abraham Maslow (1954) Frederick Herzberg (1959)	- محیط کالبدی با داشتن ویژگی های منحصربه فرد و طراحی مناسب، می تواند انگیزه لازم را در فرد ایجاد کرده و شور و هیجان را در او به وجود آورد. - همچنین جو مناسب، آزادی، فشار و ... نیز به عنوان عوامل غیر کالبدی محیط، انگیزه درونی لازم را در فرد به وجود می آورند.	*	*	شور و هیجان و انگیزه درونی

• **انعطاف پذیری عملکردها:** به این معنی که «امکان استفاده از یک فضا در زمان های متفاوت برای عملکردهای مختلف وجود داشته باشد. معنای دیگر انعطاف پذیری عملکردها آن است که «در یک فضا چند عملکرد مختلف در کنار هم در یک زمان امکان حضور داشته باشند. هدف از این کار ایجاد آزادی انتخاب برای کودکان است. برای انعطاف پذیر کردن فضاها می توان در زمان های مختلف و مطابق برنامه های آموزشی، به کمک عناصر جابجا شونده، فضا را به تعداد عملکرد مورد نیاز تقسیم کرد. (شفایی و مدنی، ۱۳۸۹) محیط ساخته شده همچنین می تواند اثر متقابل را، از طریق فراهم کردن فرصت برای ارتباطات غیررسمی اجتماعی با یکدیگر، افزایش دهد. (Sullivan & Chang, 2011) از طرفی، طراحی فضا (از نظر شکل، اندازه و عملکرد) طوری که میزان ارتباطات را افزایش دهد و بر کیفیت این تعاملات تأثیر مثبت داشته باشد، بر رشد خلاقیت نیز تأثیرگذار است. (شفایی و مدنی، ۱۳۸۹) گامپ^۴ عنوان می کند: دو کودک در یک مکان بیشتر از یک کودک در دو مکان رفتار می کنند. (مک اندرو، ۱۳۸۷) بنابراین ایجاد «محیط هایی با تعاملات اجتماعی بیشتر» نیز، در شکوفایی خلاقیت کودک مؤثر است که می توان با «مقیاس متناسب

⁴ Gump

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

فضایی « فضاهای کوچک تر»، « ایجاد عملکردهای مناسب فضایی » (فضای تجمع و گفتگو یا کارگاه های مختلف) یا « با چیدمان مناسب مبلمان » (به صورت مرکزی) به آن دست یافت.

• بازی : تحقیقات نشان می دهد بازی نیز در ارتقاء خلاقیت کودکان مؤثر است (شفایی، ۱۳۸۹). گفته می شود بازی برای آموزش محیط بیرونی کودکان یک امر اصلی است. این یک مکانیزم اصلی است که از طریق آن کودکان با محیط شان آشنا می شوند. (Aziz & Said, 2012) جدول ۲ ارتباط ویژگی های مؤثر بر خلاقیت کودک و خصوصیات محیطی مؤثر بر خلاقیت را نشان می دهد که در بالا عنوان شد.

بر طبق این جدول مشاهده می شود، محیط های ساخته شده اگر به صورت انعطاف پذیر و محرک طراحی شوند یا دارای پیچیدگی باشند و زمینه را برای ایجاد تعاملات بیشتر بین کودکان فراهم کنند، می توانند کودک را به بازی و کنجکاوی در محیط تحریک کرده و زمینه را برای خیال پردازی او فراهم کرده و بدین وسیله موجب پرورش خلاقیت کودک شوند.

۶- اهمیت خلاقیت از منظر آموزشی

خلاقیت یکی از اساسی ترین مسایل آموزشی جهان حاضر به شمار می رود. اگر چه زمانی کانت فیلسوف عصر روشنگری، یکی از اصولی که به برنامه ریزان تربیتی پیشنهاد می کرد، این بود که کودکان نباید صرفاً برای حال بلکه برای آینده تربیت شوند. اما انفجار اطلاعاتی که در عصر حاضر پدید آمده است، پیشنهاد کانت را به مثابه امری حیاتی جلوه گر می سازد. بنابراین آموزش و پرورش باید نقش سازشی موجود را به نقش زایشی تغییر داده به آموزش یادگیری بپردازد و بدین سان به تربیت انسان هایی نایل آید که برای اندیشیدن، خلاقیت، نوآوری، شناخت و مقابله با ناشناخته ها و موقعیت های دشوار آماده شوند. انعکاس واقعیت های پیش گفته در سطح آموزش و پرورش، سبب شده است که تحرک اساسی در غالب کشورهای جهان در جهت ایجاد تحول در نظام آموزشی مرسوم پدید آید و برنامه ریزان را وا داشته که به شکل سنجیده برای پرورش تفکر خلاق و حل مسائل به عنوان یک گرایش مشخص جداگانه یا از طریق مواد درسی برنامه ریزی کنند.

۷- راهبردهایی در جهت پرورش خلاقیت کودکان

در این بخش راهبرد هایی در جهت پرورش خلاقیت کودکان بیان خواهد شد که محورهای آموزش خلاقیت در جریان تدریس می شود (خلیلی، ۱۳۸۳).

محورهای آموزش خلاقیت در جریان تدریس (منطقی، ۱۳۸۲):

- آموزش فعال: از آنجا که تفکر کودک پیش دبستانی تفکر عینی است پس ضرورت دارد تا با در دسترس قرار دادن اشیای مختلف در اختیار او و همین طور برخورد دادن با روابط اجتماعی عینی که در اطرافش شاهد آن است او را به سمت آموزش فعال سوق داده تا در جریان کشف و اختراع مسایل مختلف علمی و اجتماعی آمادگی دست یابی به تفکر صوری و انتزاعی را به دست آورد.
- آمیختن عمیق درس با هنر: رنزولی پس از پژوهش به این نتیجه رسید که تمایل به انجام کارهای هنری اولین اولویتی است که کودکان نسبت به آن ابراز تمایل کرده اند.
- پذیرش بازی و خنده در جریان درس: مطالعات جدیدی که در ارتباط با نقش بازی در جریان آموزش انجام گرفته است حاکی از آن است که بازی نه تنها در کاهش اضطراب شاگردان در سطح کلاس موثر واقع می شود ، بلکه در

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

افزایش خلاقیت ها و تعمیق یادگیری شاگردان نیز نقش موثری دارد . علاوه بر این بازی ها ، خاصه بازی های گروهی به تعمیق همکاری کودکان با یکدیگر می انجامند و به سبب موفقیت هایی که در جریان بازی نصیب کودکان می گردد بازی به احساس اعتماد به نفس و تصور مثبت آن ها از خودشان می افزاید.

- **آمیختگی با مسایل اجتماعی:** هنلی در گزارش پژوهشی خود یاد آوری می کند که تشویق دانش آموزان به الهام گرفتن از رخداد های زندگی اجتماعی شان و ارائه آن به صورت نمایشنامه ، بر میزان انگیزه و در نتیجه خلاقیت آن ها می افزاید.
- **توجه به تحرک بدنی:** نیاز به تحرک بدنی در کودکان امر آشکار و کتمان ناپذیری است . احساس رضایتی که برای شاگردان از شرکت در بازی و فعالیت بدنی حاصل می شود ، به نوبه خود در نگرش آنان نسبت به فعالیت ، اعتماد به نفس و همکاری های اجتماعی و خلاقیتشان موثر می باشد.
- **پذیرش تخیلات کودکان:** پیازه تاکید می ورزد که خلاقیت مستلزم حفظ کودک گونگی آدمی است. برخی محققان دیگر مانند تورنس و آمانیل نیز تاکید می ورزند که نقش تخیلات در زندگی افراد خلاق کتمان ناپذیر است.
- **آموزش فناوری ها و حل مساله:** با ملاحظه پیشرفت دانش ، انقلاب اطلاعاتی و انفجار اطلاعاتی که جهان معاصر با آن روبروست از ضرورت آشنا شدن افراد با رایانه ، به عنوان دانش پایه در قرن ۲۱ یاد می کنند. از سوی دیگر پژوهش های موجود بیانگر آنند که کار با رایانه ضمن افزایش انگیزه های بچه ها سبب تعمیق یادگیری شده و زمینه ارتقاء خلاقیت آنها را فراهم می آورد.

۸- نتیجه گیری

معماری از طریق فضاهایی که به وجود می آورد به نوعی در تربیت افراد نقش دارد . بار این مسئولیت به دلیل حساسیت و تاثیر پذیری کودکان، در طراحی فضاهای مربوط به آن ها بیشتر است . هدف، فراهم نمودن بستر و عواملی موثر جهت تحقق قابلیت های بالقوه وجودی برای شناختن وجوه شخصیتی و جسمی، و تامین رشد کامل آن ها است . به عبارت دیگر نقش محیط فیزیکی در رشد کودک را از یک سو به عنوان بستری برای شکل گیری قالب های فطری و طرح کلی ابعاد وجودی او و از سوی دیگر عاملی موثر برای پایه ریزی و گسترش داشته های ذهنی، محتوای شناخت و مهارت های بدنی وی در نظر می گیریم . محیط و بستر مناسب رشد کودکان شامل آن فضاهایی است که علاوه بر برآورده ساختن مقاصد در نظر گرفته شده برای هر یک پاسخگوی نیازهای وجودی کودکان در رشد بوده و با توانایی های آنان نیز هماهنگ باشد . مساله مهم دیگر که در حفظ پیوند با محیط و ایجاد حس امنیت روانی برای او موثر است، وضوح و خوانایی انطباق داشتن با توانایی شناختی و ادراکی کودکان است . کودک دوست دارد فضایی قابل تغییر در اختیار داشته باشد تا بتواند ردپای خود را در آن جا بگذارد و بدین ترتیب نقاط نشانه ویژه خود را به وجود آورد . جابه جایی، خراب کردن، ساختن و نظیر این ها، فعالیت هایی هستند که به او امکان به وجود آوردن دنیایی به مقیاس خودش را می دهد . منظور از این فضا، تنها یک محدوده هندسی نیست بلکه منظور فضایی فعال و تاثیرگذار است که در عین شکل گیری شخصیت کودک شرکت می کند و خلوت و امنیت و آزادی کودک را تضمین و محافظت می نماید . این فضا بر حسب سن کودک یا اعمال او کوچک و بزرگ می شود و کودک در این فضا به راحتی خود را می یابد . باید گفت که این فضا یک محیط عادی نیست، بلکه یک واقعیت روانشناختی زنده و پویاست. فضا نباید خود را بر کودک تحمیل کند بلکه باید متناسب با شخصیت کودک شکل گیرد. با توجه به شناخت و آگاهی از مضمون های اشکال با

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

در اختیار گذاردن اجسام و اشکال مناسب نیز می توان به پویایی ذهن کودک و رشد او و بیان احساساتش به محیط کمک کرد و از رکود آن ها جلوگیری نمود.

مراجع

۱. بوهم، دیوید. ۱۳۸۱، «درباره خلاقیت»، ترجمه: حسین نژاد، محمدعلی، تهران: نشر ساقی.
۲. سرداری ممقانی، ناهیده، مفیدی شمیرانی، سید مجید، دولت آبادی، فریبرز، گودرزی، سایه، ۱۳۹۲، «نقش شعاع کاظمی، مهرانگیز، ۱۳۸۴، «راه های پرورش خلاقیت»، معرفت، شماره ۹۲»
۳. شفایی، مینو، ۱۳۸۹؛ «ایده های طراحی مهد کودک ها با رویکرد ارتقاء خلاقیت کودکان در ایران»؛ پایان نامه دکتری؛ دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران.
۴. خلیلی ا. (۱۳۸۳). پرورش خلاقیت در کودکان. تهران: موسسه فرهنگی هنری دیباگران تهران
۵. کیفیت فضاهای شهری در افزایش خلاقیت کودکان، «کنفرانس بین المللی عمران، معماری
۶. قائمی، پریسا، ۱۳۹۲، «فضاهای محرک خلاقیت کودکان: اهمیت طراحی محیط برای بازی کاوش در طبیعت»، جستارهای شهرسازی، ش ۳۴.
۷. قویدل، منصور، ۱۳۹۰، «مشارکت کودکان در مهد کودک های چین»، معماری و فرهنگ، ش ۴۶.
۸. محمدی، ناهید، ۱۳۸۴، «خلاقیت نوآوری: تعریف، مفاهیم و مدیریت آن»، روزنامه همشهری، ش ۳۷۳.
۹. مظفر همکاران، ۱۳۹۶، «نقش فضاهای باز محله در رشد و خلاقیت کودکان»، باغ نظر، شماره ۸، تهران
۱۰. مک اندرو، فرانسیس تی. ۱۳۸۷. «روان شناسی محیطی». ترجمه: دکتر غلامرضا محمودی. تهران: انتشارات زرباف اصل.
۱۱. منطقی م. (۱۳۸۲). جعبه سیاه من کو؟! بررسی آموزش خلاقیت جهت شکوفاسازی خلاقیت کودکان. فصلنامه خلاقیت و نوآوری، ۴
۱۲. نقره کار، عبدالحمید، مظفر، فرهنگ، صالح، بهرام، شفایی، مینو، ۱۳۸۸، «پیمایش در تبیین اصول طراحی فضاهای آموزشی کودکان»، آرمانشهر، ش ۲.
۱۳. والتر، کرونر. ۱۳۸۵، «معماری برای کودکان». مترجمان: احمد خوشنویس و المیرا میررحیمی. تهران: انتشارات گنج هنر
۱۴. یوسفی، ناصر. ۱۳۸۹. «رویکردهای آموزشی در کار با کودکان خردسال». تهران: انتشارات کارگاه کودک.
15. Aiello, J. (1987). Human spatial behavior. In Stokols, D. & Altman, I. (Eds), Handbook of Environmental Psychology. NewYork: Wiley
16. Aziz, N. F. & Said, I. (2012). The Trends and Influential Factors of Children's Use of Outdoor Environments, A Review. Journal of Social and Behavioral Sciences, (38): 204 – 212.
17. Bell, P. A., et al. (2001). Environmental Psychology. London: Lawrence Erlbaum Associates.
18. Kaplan, R. & Kaplan, S. (1982). Cognition and Environment. NewYork: Praeger.
19. Salingeros, N. A., & Mehaffy, M. W. (2006). A Theory of Architecture. Solingen: UMBAU-VERLAG Harald Püschel.
20. Sullivan, W. C. & Chang, Ch. Y. (2011). Mental Health and the Built Environment. In Dannenberg, A. L., Howard Frumkin, H. & Jackson, R. J. (Eds). Making Healthy Places:
21. Tai, L. (2006). DESIGNING Outdoor Environments for Children. NewYork: McGRAW-HILL.
22. Zubek, J. P. (Ed.). (1969). Sensory deprivation: Fifteen years of research. NewYork: Appleton Century-Crofts. Available from: <http://creativitycenter.ir/News/Detail/5037/>.